

Мр ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ
Народна библиотека Србије
Археографско одељење
Скерлићева 1, Београд, Србија
Е-адреса: ljiljana.puzovic@nb.rs

АНАЛИЗА ДРЖАВНОГ ПОПИСА ИЗ 1720. ГОДИНЕ НА ПОДРУЧЈУ УГАРСКИХ ЖУПАНИЈА: Бачка и Бодрошка жупанија

САЖЕТАК: Државни попис из 1720. године био је најзначајнији до тада спроведени попис на подручју Угарске. Њиме је обухваћена цела државна територија, како под цивилном, тако и под војном управом. У раду су саопштени резултати анализе овог пописа на подручју две угарске жупаније, Бачке и Бодрошке, уз упоређивање података са другим пописом Бачке жупаније из исте године, као и са потоњим жупанијским пописима из 1721. и 1722. године. Тежиште рада је на анализи података о становништву. И поред намере власти да пописом буде обухваћено целокупно становништво које подлеже пореском оптерећењу, један део пореских обвезника ипак је успео да остане невидљив и непописан.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Бачка жупанија, Бодрошка жупанија, Краљевина Угарска, попис, становништво, демографска историја, историја Србије, историја Мађарске

Једна од најзначајнијих прекретница у историји бачко-бодрошких простора наступила је протеривањем османске и успостављањем хабзбуршке власти за време *Бечкој райи* (1683–1699). Већ током 1686. и 1687. године заповеднут је највећи део дотадашњег Сегединског санцака, а то подручје је 1699. године у целини укључено у састав Хабзбуршке монархије. На простору између доње Тисе и Дунава обновљене су угарске жупаније, Бачка и Бодрошка, док су пограничне области укључене у састав војних крајина, Потиске и Подунавске.¹

---

¹ Бранко Бешлин, *Евџеније Савојски и његово доба*, Нови Сад 2014, 170–174, 178–181, 195–203; Славко Гавриловић, „Од протеривања Турака до укључења у Војну границу”, *Историја Сомбора: тридесет векова*, I, Сомбор 2017, 199–210; Attila Magyar, “Territorien, Grenzen

По окончању новог рата (1716–1718), под хабзбуршку власт потпале су и дотадашње османске области у непосредном суседству (Темишварски пашалук и Смедеревски санџак са доњим Сремом), чиме је државна граница Хабзбуршке монархије померена са доње Тисе на Западну Мораву.² У таквим, значајно измењеним геополитичким околностима, државне власти су 1720. године приступиле општем попису, који је спроведен на целокупном подручју Угарске, укључујући и територије тадашњих жупанија – Бачке и Бодрошке.³

ПРЕГЛЕД ПОПИСА ОБАВЉЕНИХ ПРЕ 1720. ГОДИНЕ

Великом државном попису из 1720. године претходио је општи попис из 1715. године, као и неколико локалних пописа на бачко-бодрошким просторима. Подаци из старијих пописа од великог су значаја за разумевање потоњих пописних података из 1720. године. У том контексту, неопходно је указати на основна питања која проистичу из дотадашње хабзбуршке пописне политике на просторима између доње Тисе и Дунава.

Првим коморским разрезом на освојеном подручју (1687) обухваћено је 18 села Бајског округа, некадашњег дела старе Бодрошке жупаније.⁴ Шири попис тих простора спроведен је већ током 1688. године.⁵ Спровођење пописа непосредно по ослобођењу тих области сведочи о потреби да се што пре отпочне са убирањем прихода од тамошњег становништва.

У следећој деценији представници власти извршили су чак четири пописа с циљем стицања увида у стање на терену и разрезивања пореских обавеза (први 1692. године, други 1697. године и трећи током 1698/99. године).

---

und Grenzziehungen in den südungarischen: Komitaten Bács und Bodrog am Anfang des 18. Jahrhunderts”, *Geschichte und Region: Storia e regione*, 26/1 (2017), 15–41; Дејан Јакшић, „Обнова и утврђивање граница Бодрошке жупаније (1699–1730)”, *Сјоменица Историјског архива Срем* 17 (2018), 11–21.

² Славко Гавриловић, „Срби у Угарској и Славонији од Пожаревачког мира до аустро-турског рата 1737–1739”, *Историја српског народа*, IV/1, Београд 1986, 163–175; Vojin Dabić, “The Habsburg-Ottoman War of 1716–1718 and Demographic Changes in the War-Afflicted Territories”, *The peace of Passarowitz. 1718*, Purdue University Press, West Lafayette 2011, 191–208.

³ Поводом новијих погледа на општа демографска кретања у претходном периоду, упор. Z. Gyöngy, “War and Demography: The Case of Hungary 1521–1718”, *The Treaties of Carlowitz (1699): Antecedents, Course and Consequences*, Brill, Leiden–Boston 2020, 253–272.

⁴ Називи пописаних места и висина одређених давања садржани су у жалби српских официра састављеној 7. априла 1687. године у Баји. Вид.: Славко Гавриловић, Иван Јакшић, *Извори о Србима у Угарској с краја XVII и почетком XVIII века*, Књига 1, Београд 1987, 13–14.

⁵ На значај овог раног пописа указали су Гашпар Улмер и Срета Пецињачки, који су навели и архивску сигнатуру списка (Коморски архив у Бечу, фонд: Hoffinanz-Ungarn, rote Nummer 327–1689, фолије 359–361, односно: Hofkammerarchiv, Hoffinanz, Ungarn, Rote № 327/1689, II, F. 351–361) из чега је изведен закључак да је попис спроведен током 1688. године, након чега су пописни списи приспели у архив почетком 1689. године (Гашпар Улмер, „Подаци за историју Суботице од краја XVII до средине XVIII века”, *Зборник за историју* 15/1977, 123–130; Срета Пецињачки, „Покришко-поморишка и бачко-банатска насеља уочи Велике сеобе Срба (1688/89)”, *Историјски гласник* XXX/1–2/1977, 141–155). Извесну забуну у датирање тог пописа унело је објављивање 1686. године као погрешне, уместо тачне 1689. године у сигнатури списка приликом каснијег објављивања. Упор.: С. Гавриловић, *Извори о Србима у Угарској с краја XVII и почетком XVIII века*, Књига 2, Београд 1990, 21–23.

У години потписивања мира у Карловцима и обнове ранијих угарских жупанија, Бачке и Бодрошке (1699), спроведен је још један попис, ради утврђивања бројног и имовног стања становништва, који је обухватио старешине породица, ожењене мушкарце (браћу и синове) и њихову покретну и непокретну имовину. Сви поменути пописи били су парцијални, а обухватили су само поједине делове бачко-бодрошког простора.⁶

Ракоцијев устанак (1703–1711) довео је до великих политичких превирања и значајних друштвених и демографских промена у многим деловима Угарске, поготову у њеним јужним областима, па се по његовом окончању приступило поновном пописивању људи и имовине. Први у низу сачуваних пописа обављен је септембра 1714. године и обухватио је 11 насеља Бајског процеса (среза).⁷ Државни попис из 1715. године планиран је као први свеобухватни попис свих области Угарске.⁸ Међутим, због сложених спољно-политичких и унутрашњих прилика, није извршен у местима под војном управом, као ни у свим местима под цивилном влашћу.⁹ Између пописа из 1715. и 1720. године, становништво Бајског и Бачког процеса Бачке жупаније и Бодрошке жупаније, пописано је и 1718. године, односно по окончању Аустро-турског рата (1716–1718).¹⁰

Државни попис из 1720. године, посматрано на макроплану, најобухватнији је попис спроведен до тада на подручју Угарске, којим је обухваћена цела државна територија, самим тим и Бачка и Бодрошка жупанија, као и суседне војне границе, Подунавска и Потиска. Као и 1715. године, попис су спроводили пописивачи из Мармарошке жупаније, уз које су била два изасланика коморе и два изасланика војних власти. Прво је пописана Бодрошка (до 3. августа), а потом Бачка жупанија (до 29. августа), затим Потиска граница (до 3. октобра) и на крају Подунавска граница (до 19. октобра).¹¹

Међутим, исте године, Бачка жупанија је пописана још једном. Пошто у документу који садржи овај попис нема хронолошке одреднице, државни попис можемо условно назвати „Првим пописом из 1720. године”, а овај попис ћемо условно назвати „Другим пописом из 1720. године”. У наслову пописа стајало је *Extractus Summarius Conscriptiois Respectu Facultatum Incolarum (Com)itatus Bacsiensis Die Serviens Pro Anno Nunc Currenti 1720. Secundum Fassiones Ab Infraterog(atum) Locorum Inhabitationes Per Nos Ad In Deputationes Infraseriptum Concinnatus Et Quidem Processus Bajentis Nimis(?)*

⁶ István Iványi, “Bács vármegye összeírása 1699. évről”, *A Bács-Bodrog megyei Történelmi Társulat Évkönyve* 1/2 (1885), 25–31; Душан Ј. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века (Исцјорја насеља и становништва)*, Београд 1952, 9–10, 29.

⁷ У Архиву Војводине у Новом Саду чува се у Фонду Бачко-бодрошке жупаније под сигнатуром 1714/23 (АВ, ББЖ, 1714/23).

⁸ Овај попис чува се у Државном архиву Мађарске (Magyar Nemzeti Levéltár) у Будимпешти под сигнатуром N78-14-Bács. Дигитализован је и доступан на адреси: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/az-1715_evi-orszagosszeiras (приступљено 13. 8. 2023).

⁹ Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој*, 37.

¹⁰ Овај попис сачуван је у три документа и чува се у Архиву Војводине у Новом Саду у Фонду Бачко-бодрошке жупаније под сигнатурама 1718/27, 1719/115 и 1719/125 (АВ, ББЖ, 1718/27, 1719/115, 1719/125).

¹¹ Иван Јакшић, *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*, I, Нови Сад 1966, 284, 306, 335, 384.

Sequentibus Ita и *Processus Bacsiensis Vero*. Важно је приметити да овај попис има другачију, тачније разуђенију пописну табелу у односу на претходни, што ће бити предмет детаљне анализе у овом раду.¹²

Након ових пописа, жупанијске власти су редовно, скоро сваке године пописивале, најчешће, подручје ова два процеса Бачке жупаније, а повремено и насеља Бодрошке жупаније. Попис из 1721. године био је детаљан, али је обухватио само 22 насеља из обе жупаније, док је попис из 1722. године према своме захвату готово једнак попису из 1720. године, с тим што граничарско становништво није пописивано, већ само коморско које је живело у границама. Пописи су, до средине века, обављени и 1725, 1726, 1727, 1728. и 1743. године.¹³

ПРОУЧАВАЊЕ ДРЖАВНОГ ПОПИСА ИЗ 1720. ГОДИНЕ

У историографији је посебна пажња посвећена пописима из 1715. и 1720. године. Међу првима је пажњу научне јавности на њих обратио мађарски историчар Игнац Ачади (Ignaz Acsády) који је табеларно, у виду сумарних израза, представио резултате оба пописа, сортирајући их према различитим критеријумима, које је објаснио у уводу књиге.¹⁴ Сам Ачадијев однос према резултатима пописа је амбивалентан. Душан Поповић износи Ачадијево мишљење према којем није пописано 50% становника, имајући на уму његову пројекцију величине породице – 6 душа, што је веома упитно. С друге стране, наводи и Ачадијеву тврдњу да је овај попис „толико сигуран да у тим годинама није било ни више ни мање домаћинстава (*Haushaltungen*) у земљи а основна дата управо тако тачна и прецизна као да потичу из каквог модерног пописа”, али зато ипак каже да је било веома много пореских домаћинстава (*„Steuerhaltungen”*) која су, било на који начин, изостала из пописа.¹⁵ Ачади није изнео детаљне податке, односно није фототипски или критички објавио овај попис, него се одлучио за њихово представљање, прво према броју пореских обвезника пописаних 1715. године, редом по жупанијама, а затим исто тако за попис из 1720. године. Онда је дао абецедни списак свих насеља у Угарској са подацима из ова два пописа, уз одређивање етничке припадности становништва.¹⁶ Име и презиме је узео као кључни критеријум за сврставање становништва у пет етничких категорија – мађарску (*magyar*), немачку (*német*), словачку или русинску (*tót vagy ruthén*), српско-хрватску (*szerb-horvát*) и румунску (влашку, *oláh*).¹⁷ О ваљаности и поузданости Ачадијевих критеријума могло би се расправљати са више аспеката, али без обзира

¹² АВ, ББЖ, 1720/108.

¹³ АВ, ББЖ, 1721/61, АВ, ББЖ, 1722/73, АВ, ББЖ, 1725/147, АВ, ББЖ, 1726/111, АВ, ББЖ, 1728-1732/194; Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој*, 10.

¹⁴ Ignác Acsády, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21*, Athenaeum, Budapest 1896, [11]*–68*.

¹⁵ Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој*, 10, 38.

¹⁶ I. Acsády, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21*, 3–227.

¹⁷ I. Acsády, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21*, 41*–51*; Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој*, 10.

на то, његова књига је незаобилазан извор података за сваког истраживача ове тематике.¹⁸

Међу српским историчарима, један од првих који се подробније бавио проучавањем пописа становништва у јужној Угарској био је Душан Ј. Поповић, који је у разним радовима и прилозима указивао и на значај пописних података из 1720. године за демографску историју Бачке.¹⁹

Након Другог светског рата, српски истраживачи су у склопу повећаног занимања за друштвену историју наставили да се баве демографском историјом Бачке – Д. Ј. Поповић анализом извора и прегледом историје Бачке, уз посебан осврт на историју насеља,²⁰ док је Ж. Сечански објавио пописе бачко-бодрошких простора од краја XVII до краја XVIII века, укључујући и пописне податке из 1720. године.²¹

Свеобухватно издање пописа из 1720. године, заједно са пописом из 1715. године, који су спроведени на бачко-бодрошким просторима, приредио је Иван Јакшић, 1966. године. Његово издање садржи имена и презимена домаћина, уз податке који се односе на сваког појединачно, као и потпуне опсервације о насељима.²² Иако је један део података већ био објављен код Д. Ј. Поповића и Ж. Сечанског, ово је прво детаљно доношење текста ових пописа, укључујући и исцрпне опсервације о свакој пописаној области и насељу, веома важне за историографска проучавања.

На основу поменутих издања, подаци пописа из 1720. године били су предмет анализе и у потоњим радовима српских и мађарских историчара.²³

¹⁸ Према његовим критеријумима у Бачкој жупанији било је 95,99% Срба-Хрвата (на другом месту их одређује само као Србе, без хрватске одреднице /I. Acsády, Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21, 303/), 2,49% Мађара и 1,52% Немаца. У Бодрошкој жупанији било је 94,23% Срба-Хрвата (на другом месту их поново назива само Србима /I. Acsády, Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21, 303/), 3,59% Мађара и 2,18% Немаца. I. Acsády, Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–21, 47*.

¹⁹ Душан Ј. Поповић, *Војводина: њирилози ѡроучавању наше земље и нашега народа: оѡиши део. I, Бачка: ѡрилози ѡроучавању еѡничких односа од средине XVI века до 1921 ѡ.*, Српска краљевска академија, Београд 1925; Душан Ј. Поповић, *Културна и национална ѡрошлосѡ војвођанских ѡрадова*, Прва годишњица Првог конгреса војвођанских градова, Стални одбор Савеза војвођанских градова, Панчево 1925, 51–61. Д. Ј. Поповић (са Ж. Сечанским) објавио је и податке из делимичних пописа из 1696, 1727. и 1730. године (Душан Ј. Поповић, Живан Сечански, *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695 до 1796*, Нови Сад 1936, 29–30).

²⁰ Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаесѡоѡ века. Историја насеља и сѡановнишѡва*, Београд 1952.

²¹ Ж. Сечански, *Поѡиси сѡановнишѡва Бачке ѡоком осамнаесѡоѡ века. Грађа за историју насеља и сѡановнишѡва*, Београд 1952.

²² И. Јакшић, *Из ѡѡписа сѡановнишѡва Уђарске ѡочетѡком XVIII века*, I, Нови Сад 1966, [255]–391.

²³ Подаци пописа из 1720. године најчешће су коришћени у радовима о појединим местима или у студијама из области друштвене историје. Упор.: Akoš Kogoknai, „Problemi zadruge u Podunavskoj i Potiskoj granici (1686–1723): pokušaj rekonstrukcije stanovništva u okviru privredne statistike”, *Istraživanja* 3 (1974), 41–145. Од новијих радова о демографској историји Бачке упор.: Саша Кицошев, „Етно-демографски развој Бачке”, *Бачка кроз векове: слојеви култура Бачке*: зборник радова, Београд 2014, 553–574; Исидора Точанац-Радовић, Нино Делић, „Демографске прилике у Бачкој епархији у XVIII и XIX веку”, *Еѡархија Бачка у осмовековној историји Српске ѡрвославне цркве*, Нови Сад 2021, 125–139.

СТРУКТУРА ДРЖАВНОГ ПОПИСА ИЗ 1720. ГОДИНЕ

Државни попис Бачке и Бодрошке жупаније, као и Подунавске и Потиске војне границе, у лето 1720. године обавили су Томас Јура и Јоанес К. Течи, пописивачи из Мармарошке жупаније,²⁴ настањене претежно русинским и румунским становништвом. У Бачкој жупанији помагао им је Јоанес Келемен, благајник Бачке жупаније, а у Бодрошкој жупанији Томас Ант. Кот, заклетни заменик бележника Бодрошке жупаније. У Потиској војној граници помоћници су били коморски чиновници Јозефус Лудовикус Пасецки и Јоанес Георгијус Бер, а у Подунавској војној граници пуковник Георг Ернс фон Фалкенберг, оберкапетан Сава Николић, префект Сегедина Јозефус Антониус Штаудахер и тридесетничар Јозефус Лудовикус Пасецки.²⁵

У уводима пописа пописивачи су унели понеке белешке, попут података о томе када су започели попис, а на крају када су га завршили. Попис ових територија садржи 73 насеља, односно 69, јер су нека насеља пописана два пута. Сомбор је пописан у Бачкој жупанији и Потиској војној граници, Петроварадин и Ковиљ у оквиру Бодрошке жупаније и Подунавске војне границе.

Приликом бележења јасно су разграничена насеља обе жупаније, што није био случај са пописом из 1715. Према томе, у оквиру Бачке жупаније пописана су следећа насеља: Алмаш, Баја, Барачка, Бач, Букчиновац, Берег, Богојево (Богојева), Бођан, Дорослово, Даутово (Даутова), Каћмар, Каравуково, Колут, Купусина, Горњи Моноштор, Доњи Моноштор, Пашинада, Плавна, Риђица, Сантово (Сантова), Сивац, Сент Иван (Пригревица), Сонта, Штрбац, Товаришево (Товаришова), Вајска и коморски Сомбор, укупно 27 насеља. Ачади је приказао 28 насеља зато што је посебно рачунао Каћмар, а посебно Боршод (Borsód I. Katymár и Katymár és Borsód) с тим што су порески обвезници забележени само у једном случају, односно у Каћмару (7 пореских обвезника). Иван Јакшић је објавио само попис Каћмара (Kacsmar in Borsod), што је исправно, јер су ова два насеља пописана као једно 1720. године.²⁶

У попису Бодрошке жупаније нашла су се следећа насеља: Алпар, Бегеч, Букин, Деспот Сент Иван, Футог, Гајдобра, Гардиновац, Каћ, Кер, Крстур (Керестур), Ковиљ (Кобила), Куцура, Лок, Мошорин, Обровац, Парабућ, Параге (Парага), Петровац, Петроварадин, Пирош, Пивница, Шове, Силбаш, Сент Михаљ, Темерин, Турја (Турја) и Врбас, укупно 27 насеља.²⁷

²⁴ Попис се чува у Државном архиву Мађарске у Будимпешти (Magyar Nemzeti Levéltár) под сигнатуром N79–Bács-Bodrog megye–14. Тэка, дигитализован је и доступан на линку: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras (приступљено 13. 8. 2023). Попис Бачке жупаније је на л. 2–42, а попис Бодрошке жупаније на л. 87–120.

²⁵ И. Јакшић, *Из пописа становништва Угарске њочейком XVIII века*, 20, 284, 306, 335, 384.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár, N79–Bács-Bodrog megye–14. Тэка, л. 34, Доступно на: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras (приступљено 13. 8. 2023).

²⁷ Граничари, као и цивилна лица различитог правног статуса, Потиске и Подунавске војне границе, пописани су у посебним пописима. У оквиру пописа Потиске војне границе, под заповедништвом грофа Ернеста Херберштајна, генерала и заповедника града Сегедина, пописано је 13 граничарских насеља на територији Бачке жупаније: Суботица, Сомбор, Сентомаш, Жабал, Чуруг, Фелдвар, Бечеј, Петрово Село, Мол, Острово (Ада), Сента, Кањижа и Моноштор. У овај попис унети су и граничари из Сегедина, који је био у Чонградској жупанији, јер су и ти граничари били у саставу Потиске војне границе. У оквиру Подунавске

Кад се овај попис упореди са пописом из 1715. године, види се да је 1715. године пописано 58, а 1720. године 54 жупанијска насеља. У првом попису на крају је додат само списак 18 граничарских насеља у којима није пописано ни неграничарско становништво, а у другом је пописано свих 19 граничарских насеља, рачунајући и Сегедин. Становништво Сомбора, Петроварадинског Шанца и Ковиља било је и граничарско и коморско, па су једни пописани у жупанијским, а други у граничарским пописима, мада је сигурно било и оних који су избегли попис, тако да нису уопште пописани. Порески обвезници који нису били граничари означавани су као *Colonus* – земљорадник, а само у попису Баје као *Incola* – становник. Инквилени (Иван Јакшић користи израз *желири*), удовице и странци нису улазили у ред пореских обвезника, али су и они били пописани, иако нису имали имовине или неког прихода за опорезивање. Пописивачи су их забележили на крају табеларних исказа после пописаних пореских обвезника, поименично или сумарно, уз напомену у каквим приликама живе.²⁸

У пресеку оба пописа, 1715. и 1720. године, пописано је 49 насеља. Госпођинци, Кула, Гложан, Ловренац, Ново Село, Боршод, Јанковац и Леђен пописани су само 1715. године, а Риђица, Темерин, Пирош, Сент Михаљ и Букин само приликом другог пописа, с тим што је Леђен и касније пописиван као Леђен у Риђици, тако да је дошло до спајања ова два насеља.

Сви пописи који су начинили пописивачи из Мармарошке жупаније, па и државни попис из 1720, истог су облика и састоје се од кратког увода, после кога следе пописи места и сумарни исказ (*Sumarius extractus*). Попису Бодрошке жупаније, испред сумарног исказа, додата је опширна генерална опсервација. Попис сваке области завршава се кратким закључком, датумом и потписима пописивача и њихових помоћника. Попис сваког насеља састоји се од табеларног исказа и опсервација. Овим пописом није обухваћено племство, свештенство и становништво које је имало кућу, а није потпадало под пореске обвезнике, јер је главни циљ пописа био да се дође до тачног броја пореских обвезника и њихове имовине.

У прву рубрику уношено је име и презиме пореског обвезника, у другу површина обрадивог земљишта у пожунским меровима. Трећа рубрика, намењена за убележавање површина крчевина, изостављена је пошто такве земље није било. Стога су подаци предвиђени за четврту рубрику (ливаде) уписивани у трећу, а подаци о виноградима, планирани за пету, уписивани у четврту рубрику. Пета рубрика остала је слободна, па су у њу бележена трговачка и занатлијска занимања становника (*Qestores et Opifices*).²⁹

Опсервације (*Opervatio*) садржале су тачке од 6 до 17 и односиле су се на поделу и плодност земље /6/, пашњаке (*Pascua* /7/), пустаре (*Prædium* /8/),

војне границе, под командом Јована Јакоби Дилера, заповедника града Петроварадина, пописано је становништво из пет граничарских насеља са територије Бодрошке жупаније: Тител, Вилово, Ковиљ, Паланка и Петроварадин. Попис Подунавске границе је у истом документу као и пописи Бачке и Бодрошке жупаније, на л. 48–80, док је попис Потиске границе у другој фасцикли, у оквиру Чонградске жупаније (*Magyar Nemzeti Levéltár, N79–Bács-Bodrog megye–14. Téma*. Доступно на: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagos-osszeiras) (приступљено 13. 8. 2023).

²⁸ И. Јакшић, *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века*, 24.

²⁹ Исто, 21.

квалитет и цену вина /9/, могућности продаје пољопривредних производа /10/, количину дрва за огрев и градњу из шуме /11/, количину жира за жирење свиња /12/, млинове /13/, квалитет земљишта и могућности за превоз пољопривредних производа /14/, приход од трговине /15/, занатлије и њихов приход /16/ и евентуалне друге примедбе (рубрика напомена /17/).³⁰ Због оваквих измена у рубрикама, постоје велике разлике у структури пописа које су радили пописивачи из Мармарошке, од оних који су радили пописивачи из осталих жупанија.

Након појединачних пописа, састављен је један опши исказ *Sumarius extractus*, који има 14 рубрика у пописима војних граница, а 7 рубрика за жупанијска подручја. Сумарно је наведено колико је у постојећим местима пописано насељених места, пустара и старешина домова, те колико су они имали ораница, ливада и винограда и прихода од пашњака, шума, продаје стоке, трговине, заната, крчми, месара и риболова. Посебно је важно што је у рубрикама војних граница назначено колико који домаћин треба да плати за откуп својих укућана заробљених у Аустријско-турском рату (1716–1717).³¹

Пописивачи из Мармарошке жупаније пописали су становништво пуним именом и презименом, чиме су истраживачима оставили огроман материјал за анализу њихове етничке припадности, чему ипак треба опрезно приступити, како би се избегли погрешни закључци.³² Државни попис из 1720. године нуди обиље података за анализу структуре становништва, занатских и трговинских делатности, као и основни увид у економско стање пописаних домаћинстава. Могуће га је још анализирати са бројних аспеката, а у овом раду задржаћемо се на расправи о поузданости и обухватности прикупљених података који се односе на становништво.

„ДРУГИ ПОПИС ИЗ 1720. ГОДИНЕ”

Попис Бачке жупаније из 1720. године („Други попис из 1720”) сачуван је у Архиву Војводине само у виду сумарног исказа исписаног на два листа. На првом листу, налази се попис Бајског процеса са насељима Бајом (*Opidi Vajae Pors. Quod securait Obstinati Vajaeenses*), Малим (Горњим) Моноштором, Барачком, Даутовом, Сантовом, Берегом, Колутом, Штрпцем, Старим (Доњим) Моноштором, Пашинадом, Купусином, Сент Иваном (Пригревицом), Сивцем, коморским Сомбором (*Opp. Zombor*), Каћмаром, Алмашем, Јанковцем (*Janko in Sz Ivan*) и Леђеном, односно Риђицом (*Legyen in Rigyicza*). Укупно је забележено 18 места.

На другом листу је попис Бачког процеса са следећим насељима Бач (*Opp. Archiepiscopati Vacs*), Товаришево, Плавна, Бођан, Вајска, Каравуково, Богојево, Сонта, Букчиновац и Дорослово. Укупно 10 насеља. Попис није потписан, тако да није познато ко га је обавио.³³

³⁰ Исто, 9–10.

³¹ Исто, 21.

³² Исто, 25.

³³ АВ, ББЖ, 1720/108.

Тешко је претпоставити да ли је припадао неком детаљном попису, али није искључено да јесте, судећи по његовој разуђеној структури. Рубрике овог пописа одговарају пописима из 1714, 1718, 1721. и 1722. године, од којих су три сачувана до данашњих дана у пуном облику (1714, 1721. и 1722), а пописи из 1718. године (АВ, ББЖ 1718/27, 1719/115, 1719/125) у сумарном виду. Дакле, пописне рубрике су доста детаљне и различите од рубрика државних пописа из 1715. и 1720. године. Редом су овакве: имена ожењених домаћина са браћом и синовима изнад 15 година (*Nominus Colon(us) seu Hospites Uxorati Fratres aut Fily supra 15. Annorum*),³⁴ домаћини (*Hospites*), главе (*Capita*),³⁵ инквилини сељаци (*Inquilinus Possessionati*), удовци и удовице (*Vidui et Vidua Possessionati*), број волова (*Boves Numerus*), број коња (*Equi Num.*), број крава (*Vacca Num.*), јунци и јунице од 3 године (*Juvençy et Juvencae 3. Annorum*), овце и козе (*Oves et Capra Num.*), житарице (*Frumenti Procreat.*), виногради (*Vini Procreat.*), пчелари (*Alvearia*), трговци стоком (*Questores Animatum*), трговци и занатлије (*Questore Mercius et Opifices*), воденице (*Molendina Fluviale*), суваче (*Molendina Sicca*), свиње (*Majales*), пецаре (*Ahenum Sacabi.*), пиваре (*Brahator.*)³⁶

Структура пописа, односно његова садржина, упућује на то да су га обавили искусни пописивачи и то са простора Бачке жупаније, који су, можда, обављали и остале наведене пописе. Како се може видети, пописи из 1715. године и 1720. веома су сличне структуре, нису тако детаљни као остали пописи. Рекло би се да та два генерална пописа не носе епитет „генерални” само по обиму, односно по ширини захвата, већ и по ономе шта пописују. Поред Опсервација које садрже податке о насељу, конкретно се за сваког пореског обвезника бележи колико има ораница, колико ливада, пуствара или винограда, док остали пописи (из 1714, 1718, други попис из 1720, 1721, 1722. године) бележе сву стоку, крупну и ситну, детаљне приносе у житарицама, пчеларству, риболову, као и остале делатности, попут података о млинарству, печењу ракије или посебним занимањима.

ПОРЕЂЕЊЕ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА

Ради сагледавања поузданости државног пописа из 1720. године у смислу регистровања правог стања које се односи на постојеће становништво на простору Бачке и Бодрошке жупаније, резултати овог пописа биће упоређени са резултатима другог пописа из 1720. године, као и са потоњим жупанијским пописима из 1721. и 1722. године.

Број пописаних домаћина у првом и другом попису из 1720. године може се поредити само на оном броју насеља која су пописана оба пута (27 насеља), а која су припадала Бачкој жупанији. Село Јанковац се помиње само у другом попису, па ће због тога бити изостављено из анализе. У Табели 1 биће приказан индекс пораста броја пописаних домаћина у ова два пописа, како би најјасније могле да се виде разлике у њиховој обухватности.

³⁴ У ову рубрику нису унета лична имена, већ називи насеља.

³⁵ Укупан број пореских обвезника у насељу (домаћини и ожењена браћа и синови који с њима живе у истој кући).

³⁶ АВ, ББЖ, 1720/108.

Табела 1. Индекс пораста броја пописаних домаћина у првом (П. 1720 /I/) и другом (П. 1720 /II/) попису из 1720. године

НАСЕЉЕ	П. 1720 (I)	Индекс	П. 1720 (II)	Индекс
Алмаш (Бачалмаш)	6	100	5	83,33
Баја	190	100	299	157,37
Барачка	19	100	19	100,00
Бач	61	100	50	81,97
Берег	20	100	25	125,00
Богојево	5	100	7	140,00
Бођан	17	100	16	94,12
Букчиновац	40	100	52	130,00
Вајска	16	100	19	118,75
Даутово	22	100	30	136,36
Дорослово	16	100	24	150,00
Каравуково	8	100	11	137,50
Каћмар	7	100	8	114,28
Колут	11	100	17	154,54
Купусина	17	100	23	135,29
Доњи Моноштор	32	100	45	140,625
Горњи Моноштор	4	100	10	250,00
Пашинада	15	100	28	186,67
Плавна	27	100	22	81,48
Сент Иван (Пригревица)	24	100	26	108,33
Риђица	7	100	5	71,43
Сантово	20	100	32	160,00
Сивац	27	100	29	107,41
Сомбор	35	100	70	200,00
Сонта	37	100	55	148,67
Товаришево	24	100	26	108,33
Штрбац	15	100	18	120,00
УКУПНО	722	100	971	134,49

Као што се види из табеле, неколико месеци касније од пописа из 1720. године, у истим местима је забележено 249 становника више, односно индекс пораста је 134 у односу на првобитни број пописаних. У првом попису забележено је 722, а у другом 971 домаћин. Немогуће је да је за кратко време дошло до прилива становништва за једну трећину од укупног броја. Од укупно 27 насеља, у 22 насеља (81,48%) је забележено више становника, док је само у 5 насеља (18,52%) забележено мање становника, и то само укупно 20. Највећа разлика у броју пописаних домаћина је у једном од најмањих и у једном од највећих места – у Горњем Моноштору (250%) и Сомбору (200%). Следи Пашинада (186,67%), Сантово (160,00%), Баја (157,37%), Колут (154,54%) и Дорослово (150,00).

Након пописа из 1720. године поновљен је попис наредне године у 22 насеља од којих је тринаест 1720. године било пописано у оквиру Бачке, а девет

у саставу Бодрошке жупаније. Овај попис обавио је Франц Антон Хамершмит, жупанијски благајник Бачке жупаније и привремени коморски провизор, тако да није искључено да је он обавио и све остале пописе који имају структуру сличну овој, дакле пописе из 1714, 1718, други попис из 1720, и пописе из 1722. и 1725. године.³⁷ Међутим, у наслову овог пописа стоји да се ради о насељима Бачке жупаније, јер њено чиновништво није признавало постојање Бодрошке жупаније, а овакав попис сведочи о третману појединих насеља, која су често двоструко пописивана и опорезивана, дакле у саставу обе жупаније. Будући да је спор између Бачке и Бодрошке жупаније посебна тема којој је већ посвећена одређена пажња у историографији,³⁸ задржаћемо се на упоређивању пописа на основу броја пописаних поданика.

Уколико се упореди број пописаних становника у другом попису из 1720. са пописом из 1721. године у истим местима у којима су обављена оба пописа, долази се до сазнања да је у укупном износу само један становник више забележен 1721. године, с тим што бројеви становника нису у неким местима ни приближни (Табела 2).

Табела 2. Поређење пописа из 1721. године са другим пописом из 1720. године

НАСЕЉЕ	П. 1720 (II)	П. 1721.
Барачка	19	30
Берег	25	17
Букчиновац	52	59
Даутово	30	33
Колут	17	9
Купусина	23	23
Доњи Моноштор	45	44
Пашинада	28	23
Сантово	32	43
Сивац	29	33
Сомбор	70	63
Сонта	55	40
Штрбац	18	27
УКУПНО	443	444

С друге стране, ако се попис из 1721. упореди са државним („првим”) пописом из 1720. године, сазнаје се да је 1721. број забележених пореских обвезника већи за 248. Због тога ће индекс пораста броја пописаних домаћинстава бити приказан у Табели 3.

³⁷ АВ, ББЖ, 1721/61.

³⁸ А. Magyar, „Territorien, Grenzen und Grenzziehungen in den südungarischen”, 15–41; Дејан Јакшић, „Једно архивско истраживање из XVIII века – Предмохачки акти везани за раздвајање Бачке и Бодрошке жупаније”, *Споменица Историјској архиви Срем* 16 (2017), 193–202; Д. Јакшић, „Обнова и утврђивање граница Бодрошке жупаније (1699–1730)”, 11–21.

Табела 3. Индекс пораста броја пописаних домаћина у првом попису из 1720. године (П. 1720 /I/) и попису из 1721 (П. 1721)

НАСЕЉЕ	П. 1720 (I)	Индекс	П. 1721.	Индекс
Барачка	19	100	30	157,89
Берег	20	100	17	85
Букчиновац	40	100	59	147,5
Врбас	31	100	39	125,81
Даутово	22	100	33	150
Деспот Сент Иван	24	100	36	150
Каћ	19	100	53	278,95
Ковиљ	39	100	63	161,54
Колут	11	100	9	81,82
Купусина	17	100	23	135,29
Куцура	13	100	20	153,85
Лок	7	100	10	142,86
Доњи Моноштор	32	100	44	137,5
Мошорин	34	100	42	123,53
Пашинада	15	100	23	153,33
Сантово	20	100	43	215
Сивац	27	100	33	122,22
Сомбор	35	100	63	180
Сонта	37	100	40	108,11
Темерин	23	100	67	291,3
Турија	16	100	20	125
Штрбац	15	100	27	180
УКУПНО	516	100	794	153,88

Дакле, само у два насеља (9,09%) забележен је мањи индекс раста, док је у 19 насеља (90,91%) већи, са максималном вредношћу у Темерину (291,3%), а потом у Каћу (278,95), док је средња вредност чак 153,88%.

Следеће године (1722), пописано је 48 места Бачке жупаније, према наслову самог пописа, док је према државном попису из 1720. године, пописаних 25 места припадало Бачкој, а 23 Бодрошкој жупанији. Сравнивањем података о броју пореских обвезника закључује се да је број забележених пореских обвезника већи за 890 у односу на целокупни жупанијски попис из 1720. године (Табела 4).

Табела 4. Индекс пораста броја пописаних домаћина у првом попису из 1720. године (П. 1720 (I)) и попису из 1722 (П. 1722)

НАСЕЉЕ	1720 (I)	Индекс	П. 1722.	Индекс
Алпар	9	100	17	188,89
Баја	190	100	298	156,84
Барачка	19	100	20	105,26
Бач	61	100	86	140,98

Берег	20	100	34	170
Богојево	5	100	11	220
Бођан	17	100	21	123,53
Букин	15	100	29	193,33
Букчиновац	40	100	72	180
Вајска	16	100	22	137,5
Врбас	31	100	51	164,52
Гардиновац	6	100	14	233,33
Даутово	22	100	24	109,09
Деспот Сент Иван	33	100	44	133,33
Дорослово	16	100	34	212,5
Каравуково	8	100	13	162,5
Каћ	19	100	60	315,79
Каћмар	7	100	13	185,71
Кер	24	100	55	229,17
Крстур	14	100	21	150
Ковиљ	39	100	34	87,18
Колут	11	100	15	136,36
Купусина	17	100	32	188,24
Куцура	13	100	22	169,23
Лок	7	100	9	128,57
Доњи Моноштор	32	100	48	150
Мошорин	34	100	65	191,18
Обровац	21	100	28	133,33
Парабућ	9	100	13	144,44
Парага	13	100	23	176,92
Пашинада	15	100	26	173,33
Петроварадински Шанац	42	100	39	92,86
Петровац	16	100	15	93,75
Пивница	35	100	84	240
Плавна	27	100	23	85,18
Пригревица (Сент Иван)	24	100	36	150
Риђица	7	100	20	285,71
Сантова	20	100	37	185
Сивац	27	100	51	188,89
Силбаш	12	100	28	233,33
Сомбор	35	100	81	231,43
Сонта	37	100	61	164,86
Темерин	23	100	62	269,56
Товаришево	24	100	29	120,83
Турија	16	100	41	256,25
Футог	140	100	244	174,28
Шове	19	100	31	163,16
Штрбац	15	100	20	133,33
УКУПНО	1302	100	2156	165,59

Овај попис показује још већу разлику у индексу раста, који је у просеку 165,59%, са максималном вредношћу у Каћу (315,79) и вредностима преко 200% у чак девет насеља (Табела 4).

Имајући на уму претходно изнете анализе, може се закључити да генерални попис из 1720. године није обухватио целокупно становништво које је подлегало пореским обавезама (табеле 1–4). Најбољи показатељ који иде у прилог овој тврдњи су резултати другог пописа из 1720. године који показују пораст становништва за 1/3 у истој години (Табела 1). Природним путем оволики пораст становништва није био могућ, а није забележено да је било масовног досељавања или исељавања становништва током 1720. године.³⁹ Пописи који су уследили у наредним годинама (1721. и 1722), који такође не морају да буду сасвим поуздани, али ипак могу да буду индикативни, само иду у прилог овом закључку. Они садрже податке приближне подацима забележеним у другом попису из 1720. године, што је вероватнији и логичнији пресек стања становништва у тренутку пописа. Народ је с разлогом избегавао попис, а у већим местима и насељима са двојном управом (војном и жупанијском – Сомбор, Петроварадински Шанац, Ковиљ), било је лакше сакрити се од пописивача. Погодна околност за избегавање пописа била је што су пописивачи били из друге, удаљене, Мармарошке жупаније и нису познавали терен и прилике у Бачкој и Бодрошкој жупанији.

Поред свих недостатака овог пописа у смислу обухватности, а самим тим и поузданости, прикупљени и забележени подаци представљају драгоцену сведочанство о тадашњим друштвеним приликама, а додатни значај добијају упоређивањем са каснијим пописима истог простора.

---

³⁹ У историографији је обрађена пажња на бачко-банатске миграције, на основу чега се може сазнати да је 1719. године из Бачке, тачније из насеља која су припадала Потиској војног граници, пребегло 197 породица у Банат (346,5 пореских глава, према тадашњем рачунању). С друге стране, 1725. године из Баната је у Бачку дошло 127 породица (197 пореских обвезника), од тога броја 125 лица у жупанијски део Бачке, а остатак у насеља под војном командом. Упор.: Срета Пецињачки, „Документи о бачко-банатским миграцијама 1719–1725. године”, *Зборник за историју* 6 (1972), 105–116; Владан Гавриловић, „О пребегавању српског становништва из Баната у Бачку током прве половине XVIII века”, *Зборник Матисце српске за историју* 83 (2011), 119–126. Дакле, током 1720. године, а ни наредне две године није било масовних миграција или имиграција на подручју Бачке и Бодрошке жупаније, мада се не могу искључити појединачни случајеви, који ипак не могу утицати на постојање великих разлика у поменути пописима становништва.

LJILJANA I. PUZOVIĆ, Ma
National library of Serbia
Department of Archeography
Skerlićeva 1, Belgrade, Serbia
E-mail: ljiljana.puzovic@nb.rs

ANALYSIS OF THE STATE CENSUS FROM 1720 AT THE TERRITORIES
OF THE HUNGARIAN COUNTIES:
Bač and Bodrog county

SUMMARY: The state census of the Kingdom of Hungary, that was conducted in 1720, was the most comprehensive survey among several censuses that were undertaken during the first three decades after the liberation from the Ottoman rule. It covered the entire territory of the Kingdom, both under civil and military administrations, including the counties of Bač (hun. Bács) and Bodrog, and also the neighboring military frontiers along the rivers Tisa (hun. Tisza) and Danube (territories now belonging to modern states of Serbia and Hungary). Despite the authorities' intention for the census to include the entire population liable to taxation, some individuals obligated to pay taxes nevertheless managed to stay invisible and avoid the survey. The best indicator to support this claim are the results of the county census (provisionally speaking, the second census) also conducted in 1720, which showed that the population had grown by one-third that year, an outcome that could not have come about naturally and there is no record that any mass migrations in the area took place in this year. The censuses that followed in 1721 and 1722, which, although probably suggestive, might not be entirely reliable, support this conclusion. They yielded approximately similar data to those recorded in the second census of 1720, which is a more likely and logical assessment of the population at the time the censuses were conducted. The people had reasons to avoid the survey, and in larger urban centers and settlements with a dual administration (military and county authorities), it was easier to avoid the census clerks. A convenient circumstance that made it easier to avoid the census survey was that the census clerks came from the distant Máramaros County and were unfamiliar with the land or the situation in the counties of Bač and Bodrog. For all the deficiencies of this census in terms of comprehensiveness and, by extension, reliability, the collected and recorded data provide valuable evidence about the social circumstances of the time and gain additional importance when compared with later censuses conducted in the same territory.

KEYWORDS: Bač County, Bodrog County, Kingdom of Hungary, census, population, demographic history, history of Serbia, history of Hungary